

Ochrana a trvalo udržateľné využívanie biologickej diverzity ako predpoklad trvalo udržateľného rozvoja

P. Straka: Conservation and Sustainable Use of Biological Diversity – Assumption for Sustainable Development. Život. Prostr., Vol. 31, No. 6, 299–301, 1997.

There are several official definitions of sustainable development, but the concept in general is based on the conviction that it should be possible to increase basic standard of living of the growing world population without unnecessarily depleting our finite natural resources and further degrading the environment. Agenda 21, principal document of the Rio UN Conference on Environment and Development, provides the guidelines for translating it into practice. Biodiversity of the natural resources constitutes the critical element in the system. Although it is renewable, it continues to decline unprecedentedly, since a rate at which it is used or damaged as result of different human activities cause irreversible losses. A number of species have extincted or are threatened with extinction. Natural ecosystems are being replaced with managed ones, that require enormous input of energy. But biodiversity is a key source of welfare of humankind. Thus consideration of conservation and sustainable use of biological resources has to be integrated into national decision making processes to provide for use of the components of biological diversity in a way and at rate that does not lead to the long-term decline of biological diversity, thereby maintaining its potential to meet the needs and aspirations of present and future generations.

Klasickú definíciu trvalo udržateľného rozvoja vytvorila v 80. rokoch Svetová komisia pre životné prostredie a rozvoj pod vedením Gro Harlem Brundtlandovej. "Trvalo udržateľný rozvoj je rozvoj, ktorý zabezpečuje napĺňanie potrieb súčasných generácií bez toho, aby to robil na úkor schopnosti budúcich generácií zabezpečiť ich vlastné potreby." Táto definícia bola kritizovaná pre jej vágnosť (zamieňanie slova rozvojs nekonečným hospodárskym rastom).

Iná definícia, ktorej autorom je David Pearce, hovorí, že "základné podmienky trvalo udržateľného rozvoja môžeme zosumarizovať ako konštantné zabezpečenie prírodného kapitálu, čo je striktná požiadavka na vyhnutie sa negatívnym zmenám v zásobách prírodných zdrojov či ide o množstvo a kvalitu pôdy, povrchových a podzemných vôd a ich kvality, peoninskej biomasy, oceánskej biomasy a asimilačnej schopnosti prostredia vyrovnávať sa s produkoványmi odpadmi." Trvalo udržateľná spoločnosť teda žije v rámci limitov svojho prírodného prostredia, uvedomuje si limity eko-

nomického rastu, nelikviduje svoj environmentálny kapitál a nežije na úkor slabších, ani na úkor budúcich generácií. Dá sa to uskutočniť len integrovaním viacerých rozmerov do procesu rozhodovania (osobitne ekologického, sociálneho, ekonomického) a hľadaním alternatívnych ciest rozvoja chápaného skôr v kvalitatívnom zmysle.

IUCN, Svetová únia ochrany prírody (The World Conservation Union), WWF (Svetový fond ochrany prírody) a UNEP (Program OSN pre životné prostredie) skĺbili základné princípy, ktoré umožňujú jednotlivcom, spoločnostiam, národom i celému svetu vydať sa spomínanou cestou trvalej udržateľnosti. Základným odkazom stratégie Staráme sa o Zem je, že "ľudstvo musí žiť v medziach ekologickej únosnosti Zeme, iná voľba neexistuje".

Zákon č. 17/1992 Zb. o životnom prostredí definuje v § 6 trvalo udržateľný rozvoj spoločnosti ako "rozvoj, ktorý súčasným i budúcim generáciám zachováva možnosť

uspokojovať ich základné životné potreby, a pritom neznižuje rozmanitosť prírody a zachováva prirodzené funkcie ekosystémov". O tomto zákone sa veľmi veľa diskutovalo, je asi jediný, ktorý sa bývalému Federálnemu výboru pre životné prostredie ČSFR podarilo presadiť a prežil aj rozdelenie republiky. Na Slovensku je síce tento zákon platný, ale akceptovaný len v tichosti. Asi najmä preto, že legislatívnym jazykom uvádza niečo, čo sa ťažko presadzuje v reálnom živote. Vyznieva to dnes ako nepochopenie odkazu Josefa Vavrouška, kdesi evidovaného i citovaného, ale sotva reflektovaného ako nevyhnutnosť.

Tento zákon bol prijatý 5. 12. 1991, teda pol roka pred jednou z najväčších svetových udalostí v oblasti životného prostredia – Konferenciou UNCED v Riu de Janeiro. Tam sa prijali medzinárodné dokumenty, ktoré definujú pojem trvalo udržateľný rozvoj a dostávajú sa do medzinárodného práva, najmä Dohovor o biologickej diverzite. V ňom sa trvalo udržateľný rozvoj uvádza ako *"využívanie zložiek biologickej diverzity spôsobom a mierou, ktoré nevedú k dlhodobému poklesu biologickej diverzity tak, že si udržiavajú schopnosť uspokojovať potreby a nároky súčasných a budúcich generácií"*.

Článok 10 Dohovoru definuje, ako a čo ("ak je to možné a vhodné" – dovetok, ktorý je daňou za jeho prijatie) budú členské krajiny v záujme ochrany biodiverzity a jej trvalo udržateľného využívania konať:

- uplatňovať rozhodovacie procesy štátov,
- prijímať opatrenia na vylúčenie (lebo minimalizáciu) nepriaznivých vplyvov,
- chrániť a podporovať tradičné využívanie, ktoré je zlučiteľné s požiadavkami ochrany,
- podporovať miestne obyvateľstvo v implementácii nápravných opatrení,

- podnecovať spoluprácu medzi vládnymi a mimovládnymi inštitúciami pri rozvíjaní metód trvalo udržateľného využívania biologických zdrojov.

Agenda 21, ako hlavný proklamačný dokument Konferencie z Ria, považuje trvalo udržateľný rozvoj za východisko zo súčasnej situácie, ale najmä zo smeru, ktorým sa ubera dnešná civilizácia. Tento obsiahly dokument, rozdelený na 4 časti a 40 kapitol, možno predstavuje reálny návod na dosiahnutie trvalo udržateľného rozvoja vo vyváženom životnom prostredí. Ide o návod, ktorý sa zameriava na sociálne a ekonomické dimenzie v dominantnom environmentálnom kontexte. Hodnotí a naznačuje východiská v ochrane zdravia, rozvoji sídel, ochrane a využívaní zdrojov, v boji s chudobou, desertifikáciou a suchom. Vyzdvihuje úlohu "veľkých skupín", ako sú ženy, mládež, samosprávy, mimovládne organizácie, domorodé obyvateľstvo atď. Neobchádza postavenie vedy, obchodu, priemyslu, legislatívy a medzinárodnú spoluprácu. Z Agendy 21 vychádza 132 vybraných ukazovateľov trvalo udržateľného rozvoja – indikátorov usporiadaných do sústavy Hybná sila – Stav – Reakcia, ktoré boli schválené na 4. zasadaní Komisie OSN pre trvalo udržateľný rozvoj 18. 4. 1996.

Napokon, stačilo by si prečítať 27 zásad Preambuly Deklarácie z Ria, zameniť podmienovaci spôsob vyjadrovania na sebazáväzný, a pravdepodobne by sme nepotrebovali viac, iba riadiť sa týmto kódexom.

Skúsme z našej úvahy na chvíľu vynechať ľudskú spoločnosť. Trvalo udržateľný vývoj (rozvoj?) prírodnej rozmanitosti má svoje zákonitosti. Je postavený najmä na dynamickosti, ktorej súčasťou sú krajné situácie vyčerpávajúce stabilitu prírodného prostredia na jej hranicu. História Zeme a jej evolučná cesta je však práve naopak, vyskladaná zo stupňov kataklizmatických zmien. Evolúcia (paleoekológia a paleobiológia) signalizuje, že biodiverzita klesá v čase a priestore v podmienkach prírodného stresu, a to vo všetkých typoch prírodného prostredia. Prírodný stres mal a má prevažne charakter reakcie na javy súvisiace s narastajúcim porušením prírodnej rovnováhy. Na druhej strane, každý z týchto javov však poskytoval a poskytuje priestor pre nové tvary a nový rozmach života nebývalých rozmerov a tvarov a jeho výsledkom sú javy a formy, ktoré častokrát nemáme šance bližšie spoznať. Dnešný obrázok prírodnej rozmanitosti je len torzom a rezíduom toho, čo sa vytváralo v dobách minulých ako základ pre prirodzený ďalší vývoj.

Vieme však, že už to neplatí. Stres posledných storočí, čo je zlomok zlomku časovej dimenzie našej planéty, spôsobil, že príroda stráca schopnosť autoregulácie (jedného z hlavných prírodných procesov), avšak na tomto základe bolo vystavané všetko živé okolo nás

vrátane nás. Súčasné antropické aktivity v prírodnom prostredí sú priam modelovým príkladom permanentných synergetických stresov, ktoré vedú k priamemu ohrozeniu prírodnej pestrosti, diverzity ekosystémov a bohatstva prírodných zdrojov. Oproti prirodzeným a vždy prítomným stresom prírodného vývoja, civilizačný faktor začína predstavovať reálnu víziu, pre mnohých aj hrozbu syntetického sveta natiiahnutého do uniformy a ideálu dogmatického antropocentrizmu.

Je však paradoxom, že aj mnohí progresívni ekonómovia upozorňujú na limity rastu a rozvoja a bez väčších problémov dokazujú, že prirodzená dynamická biodiverzita prináša ekonomický úžitok a vo veľkej miere prispieva k rozvoju celej spoločnosti a kvalite života. Nevyhnutným predpokladom je však nájsť cesty k trvalo udržateľnému spôsobu jej využívania, ponechať priestor na jej prirodzenú obnovu a skončiť umelú zmenu podmienok ďalšieho vývoja. Hoci sa prírodné zdroje definujú ako nevyhnutné a nenahraditeľné pre existenciu a činnosť človeka, len problémovo sa definuje a ešte ťažšie sa pri súčasnej tendencii vývoja ľudskej spoločnosti presadzuje systém nevyhnutný na ochranu prírodného dedičstva. Zdá sa, že jediným spoločným jazykom je reč ekonomická, číselná a peňažná.

Na druhej strane, komunita zaoberajúca sa etickou podstatou prirodzeného rozvoja, nevie a aj nerada používa reč finančníkov, a tak sa dostávajú do vágneho priestoru, v ktorom sa dá operovať aj nezmyselnými údajmi, ale s omnoho presvedčivejším účinkom. Inak povedané, kým sa nenaučíme tento jazyk, ostávame v defenzíve. Aj vyvážený rozvoj spoločnosti, závislý od ochrany a trvalo udržateľného využívania prírodných zdrojov, ochrany prírody a krajiny a spravodlivého rozdeľovania podielu z využívania biologickej diverzity, musí sa stať exaktnou rečou čísel a ekonomiky.

Hoci ľudská spoločnosť veľmi citlivo vníma a reaguje na nenávratnú stratu prírodných fenoménov, ako je vymieranie, či hubenie veľkého množstva rastlín a živočíchov a červené knihy rezonujú v podvedomí verejnosti, stále je to málo presvedčivý argument o priamej hrozbe zásadnej kvalitatívnej zmeny života. Prírodná diverzita sa cieľavedome nahrádza diverzitou umelou, odkázanou na neustály príjem umelo vyrobenej a veľmi drahej energie. Na druhej strane ubúda množstvo druhov mikroorganizmov, húb, rastlín a živočíchov a strácajú sa

rozdiely medzi ekosystémami, ktoré existovali na prirodzených a obnoviteľných zdrojoch energie a trvalého vývoja. Odpoveďou na takýto abnormálny režim je argument, že sa to koná v záujme ľudskej spoločnosti a jej rozvoja. Pritom problematika hladu, zdravia, hygieny, a najmä populácie, ako aj ďalších civilizačných faktorov sa tým vôbec nerieši. Kríza civilizácie napreduje spoločne s nekontrolovateľným úbytkom všetkých ostatných foriem života, prírodných zdrojov a postupným ukončovaním prirodzenej evolúcie.

Problém trvalo udržateľného rozvoja možno riešiť len na princípe, ktorý vychádza z rovnovážnej dynamiky vývoja. Všetky druhy a formy života sú zlomkami nášho životanosného systému, a preto je nezmyselné uvažovať o absolútnom využití biosféry pre rozvoj ľudskej spoločnosti. Napriek tomu, že presne definovať únosnosť ekosystémov je veľmi zložitá, platí, že limity únosnosti Zeme sú konečné. Už v súčasnosti sa dajú na Zemi opísať miesta, kde sa ukončil proces vývoja a prekročila únosnosť v dôsledku konečného stresu. Predpokladajme, že naša generácia sa však dobrovoľne neodsúdila na prežívanie v ekosystéme, kde jediným výhradným a dominantným druhom bude človek, a kde sa prírodné zdroje premenia na umelé. Je však nevyhnutné permanentne a všetkými spôsobmi zdôrazňovať hodnotu biodiverzity a jej nenahraditeľnosť v procese trvalo udržateľného rozvoja a dúfať, že sa postupne zmení aj hodnotová orientácia spoločnosti v záujme toho, čo uvádzajú na začiatku spomínanej definície v teoretickej a právnej rovine.